

УДК 282 (477) «19»

О. О. Баковецька,*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського*

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ТА ГРОМАДИ В КІНЦІ XVIII – XIX СТОЛІТТЯХ

У статті визначено основні законодавчі акти, які нормували благодійну діяльність католицької церкви і громади в Україні. Також встановлені основні напрями добродійної діяльності, типи благодійних організацій та особливості їх діяльності в окремих регіонах України.

***Ключові слова:** благодійні товариства, католицька церква, монастирі, фондуши, прикази громадської опіки.*

ELEEMOSYNARY ACTIVITY OF CATHOLIC CHURCH AND SOCIETY IN THE END OF XVIII – XIX AGES

In the article the basic legislation that defines the legal field of activity of charitable activities of the Catholic Church and parishioners in Ukraine. Also set the main directions of charitable activities, the types of charities and especially their activities in some regions of Ukraine.

***Keywords:** charities, the Catholic Church, monasteries, fundush, public guardianship orders.*

Важливою сферою діяльності католицької церкви, яка підтримувала дух взаємодопомоги місцевих вірян – українців, поляків, німців та ін. стала благодійна діяльність. При церквах і монастирях духовенство завжди намагалось утримувати богадільні для сиріт та людей похилого віку, парафіяльні школи. Не стояли осторонь цього процесу і громади католиків. Добродійні пожертви збирались на будівництво і ремонт церков, утримання шкіл, богаділень та притулків, створювались добродійні товариства, фінансувались проекти культурного спрямування. В результаті добродійність стала своєрідним способом життя для певної частини соціальної еліти України XIX століття, представленої шляхетськими родинами та римо-католицьким духовенством.

Останнім часом, з'явився ряд публікацій, присвячених історії української католицької церкви в кінці XVIII – XIX століттях. Серед

авторів варто назвати О. Поліщук [1], В. Ленцик [2], І. Шостак [3], О. Рубльова [4], І. Ціборську [5], Ю. Земського [6], О. Буравського [7]. Публікації вказаних дослідників присвячені питанням секуляризації церковних маєтків, боротьбі католицького духівництва з насильницьким опрацюванням та асиміляцією польського католицького духовенства, участі католицького духовенства в повстаннях 1830-1831 і 1863 років, міжконфесійним відносинам, особливостям територіально-адміністративного устрою римо-католицької церкви в окремо взятому регіоні, культурницькій, освітній та благодійній діяльності католицького духівництва.

Метою даної статті є спроба визначити основні аспекти формування законодавчої бази, яка встановлювала межі діяльності благодійних католицьких організацій та виокремити особливості функціонування добродійних товариств в регіонах України.

Законодавче оформлення благодійної діяльності знайшло своє відображення в існуючій правовій системі. Частина нормативних актів, які регулювали благодійну діяльність, була представлена імператорськими указами про створення добродійних організацій. Зокрема, у 1775 році Катерина II видала указ про створення приватних та громадських благодійних товариств. В цьому ж році 7 листопада з'явилось положення про губернії – «Організація управління губерній Всеросійської імперії». В 38, 39, 384, 378 – 394, 421, 423 статтях документу йшлося про створення та організацію діяльності Приказів громадського піклування, а також опікунську раду, дворянську опіку та сирітський суд [8, с. 229–304]. За цим законом Приказу громадської опіки доручалося: «піклування і нагляд за встановленням на міцній підставі: 1) народних шкіл; 2) встановлення і нагляд сирітських будинків для піклування і виховання сиріт чоловічої і жіночої статі, що залишилися після смерті батьків без їжі; 3) встановлення і нагляд шпиталів, або лікарень для лікування хворих; 4) встановлення і нагляд богаділень для чоловічої і жіночої статі, убогих, калік та людей похилого віку, котрі не мали іншої допомоги; 5) встановлення і нагляд особливого будинку для невиліковно хворих, котрі також не мали інших доходів, 6) встановлення та нагляд будинку для божевільних; 7) встановлення і нагляд робітних будинків для обох статей; 8) встановлення і нагляд будинків для психічно хворих людей обох статей» [8, с. 241]. Указом від 1 серпня 1797 року всі капітали з єзуїтських маєтностей передавались до Приказу громадського піклування [9, с. 664].

У 1810 році Прикази громадського піклування передавались в управління МВС [10, с. 280]. В цьому ж році вийшов указ «Про від-

криття шпиталів та інших богоугодних закладів». Організації даного типу ділилися на три групи. До першої відносились ті, що відкривались поміщиками в маєтках для користі власних селян. Другу групу складали такі ж самі заклади, з єдиною відмінністю – до них приймали селян з інших маєтків. До третьої групи належали заклади, які відкривалися для всіх людей, а управління закладом передавалось місцевому начальству або до Приказу громадського піклування [11, с. 366].

Гроші, які передавались жертводавцями на утримання церков та інші благочинні цілі, мали зберігатися в Казенних палатах. Указом від 21 червня 1816 року встановлювався порядок, згідно з яким суми, що знаходились в Казенних палатах, могли за бажанням сторін переводити їх до Приказів громадської опіки для прирощення відсотків [12, с. 909].

У 1825 році прийнято положення комітету міністрів – «Правила використання пожертв, що надходять для облаштування закладів опіки для бідних». Згідно положенню, губернатори та інше місцеве цивільне начальство мало контролювати добродійні надходження і визначати їх достатність для відкриття того чи іншого богоугодного закладу. У випадку відсутності відповідної суми жертводавцю пропонувалось два варіанти, або збільшити обсяг пожертв до необхідного, або передати суму місцевому начальству. У випадку, якщо благодійника влаштував другий варіант, гроші переводились у розпорядження ради імператорського Чоловіколюбного товариства в Санкт-Петербурзі, а саме, в опікунську раду і об'єднувались в загальну масу пожертв. З цих сум рада могла відкривати благодійні заклади в різних містах імперії [13, с. 108].

24 травня 1827 року підписано указ про передачу приданого черниць, що вступали до римо-католицьких монастирів, в управління Приказів громадського піклування. Протягом життя чорниці монастир отримував відсотки від капіталу. Після смерті жінки, у випадку якщо не з'являлись спадкоємці, монастир ставав правонаступником залишеного капіталу і продовжував отримувати відсотки з нього [14, с. 453–454].

1830 року визначалось, що всі духовні заповіти, в яких йшлося про пожертви на користь будь-яких благодійних організацій, мали після оголошення доставлятися до губернських Приказів громадського піклування. В свою чергу, чиновники Приказів доводили до відома господарській департамент МВС. В разі необхідності, МВС виносило питання на розгляд імператора. Контроль за виконанням духовних заповітів покладено на Прикази громадського піклування та МВС [15, с. 252–253].

У 1851 році правила використання пожертв підтверджено спеціальним указом імператора, згідно до якого благодійні заклади мали відкриватися тільки у випадку підтвердженої наявності необхідних сум для нормального утримання закладу [16, с. 644–645].

Поряд з благодійністю, яку поставили під контроль органів державного управління, у вигляді Приказів народної опіки, існували приватні благодійні товариства. У 1839 році на рівні МВС та комітету міністрів порушувалось питання про необхідність встановлення звітності державного зразку для даного типу благодійних організацій. Однак, в зв'язку із можливістю відчутного зменшення добродійних внесків через бюрократію, прийняли рішення – правила звітності МВС, видані 1836 року, не застосовувати відносно приватних благодійних товариств. Останні мали лише надсилати короткі звіти про свою діяльність до МВС, завірені засновниками та радами. Крім того, всі внески заносились до шнурових книг. Обов'язок перевіряти правильність їх заповнення покладался на цивільних губернаторів [17, с. 376–381].

Виданий у 1857 році «Статут про громадське піклування» регулював діяльність добродійних товариств, які створювалися приватними особами. У 1862 р. прийнято спеціальний імператорський указ про передання справи створення благодійних товариств до відання МВС [18, с. 37–40]. 1875 року визначено, що благодійні товариства, які не знаходились у підпорядкуванні міністерств та головних управлінь, дозвіл на відкриття закладу мали отримувати у імператора [19, с. 480–481]. В 1897 році порядок створення добродійних товариств знов вдосконалено за допомогою затвердження зразкових статутів для товариств такого роду.

У «Зводі установ та статутів управління духовних справ іноземних сповідань християнських та іновірних», що був розміщений у виданні законів Російської імперії за 1896 рік, римо-католицькій церкві дозволялось використовувати лише відсотки з капіталів. Також встановлювалось правило, згідно якого всі капітали римо-католицьких духовних закладів, що передавались у вигляді пожертв на різні цілі, в тому числі благодійні, мали зберігатися в духовній Колегії, яка і визначала куди їх витрачати. А міністру внутрішніх справ надавалось право встановлювати порядок збереження сум, контроль ведення рахунків і використання відсотків з цих капіталів [20, с. 9].

Згідно до російського законодавства добродійні мали деякі пільги відносно платежів, мита, зборів і податків. Згідно до 6 пункту Регламенту для церков і монастирів римо-католицького сповідання за 1798

рік, указу від 21 серпня (опублікованого 31 жовтня) 1818 року «Про не стягнення мита з капіталів, що заповідані інвалідам, сиротам та бідним людям» [21, с. 528–529], а також рішення Державної ради від 5 травня 1821 року, в якому зазначалось, що всі операції щодо купівлі і передачі майна Приказам громадського піклування та підвідомчим їм благодійним товариствам, звільнити від сплати податків [22, с. 702–703], та іншим законодавчим актам, благодійні заклади отримували більше можливостей щодо залучення добровільних пожертв.

Окрім перелічених указів, положень, маніфестів та інших нормативних актів про добровільність також йшлося в різноманітних статутах («Статут народних училищ» 1786 р., «Статут навчальних закладів, підпорядкованих університетам» 1803 р., а також «Статутах...» 1828 і 1864 років), у яких було визначено місце та роль добровільних пожертв у заснуванні та розвитку, зокрема, навчальних закладів у Російській імперії. В цих документах врегульовані обов'язки посадових осіб, які тією чи іншою мірою займалися питаннями добровільності у сфері освіти [23, с. 37–40].

Серед статутів добровільних товариств зупинимось на уставі Київського римо-католицького благодійного товариства, який відповідав статуту «Товариства допомоги бідним», затвердженого у 1897 році міністром внутрішніх справ і прийнятого за зразок для подібного типу організацій. Ціллю створення товариства була допомога нужденним римо-католицького віросповідання, незалежно від статі, віку, звання та стану. Допомога благодійного товариства могла втілюватися через забезпечення одягом, їжею, надання притулку та, у виключних випадках, видачі грошей. Окрім того, благодійники зобов'язувались допомагати у пошуку роботи, наданні відповідних інструментів та збуті виготовлених виробів. При необхідності хворих забезпечували ліками, або могли влаштувати в лікарню. Займалися організацією поховання. Влаштували людей похилого віку та сиріт до притулків. Допомогали у вихованні дітей з малозабезпечених родин. Розповсюджували серед населення книги морального характеру. Організували від'їзд людей на батьківщину у випадку відсутності у них таких можливостей [24, с. 3–4].

У відповідності із чинним законодавством та після отримання відповідних дозволів від органів влади, з метою виконання поставлених завдань, товариству дозволялось відкривати громадські їдальні, чайні, недорогі квартири, нічліжні будинки, сховища, притулки, гуртожитки, будинки працьовитості, лікарні, амбулаторії, бібліотеки, народні читальні [24, с. 4].

Склад товариства складався з необмеженої кількості осіб всіх статей, звань та станів. Обмеження стосувалось тільки нижчих чинів та юнкерів, що знаходились на дійсній військовій службі та були обмежені в правах за вироком суду, адміністративні засланці, учні з військового, морського та духовного відомств. Почесними членами ставали ті, що надавали великі послуги товариству. Обирались вони на загальних зборах. Дійсними членами вважались особи, які щорічно сплачували до каси не менше п'яти крб., або одноразово вносили суму не менше 100 крб. Також дійсними вважались особи, що безкоштовно допомагали товариству, наприклад медичні працівники, вчителі та інші. Співреєвнителями могли бути особи, які щорічно вносили до каси від одного до п'яти карбованців. Співреєвнители не мали вирішального права голосу на засіданнях і не могли обиратися на посади. Водночас вони могли під наглядом дійсних членів досліджувати стан нужденних та інші завдання [24, с. 4–6].

Фінансування товариства відбувалось за рахунок членських внесків, доходів від капіталів благодійної організації, пожертвувань, доходів від вистав, публічних лекцій та інших заходів, що організували члени товариства з дозволу влади. Також шляхом збору підписних листів, публічного збору та збору у кружки. Всі капітали поділялись на дві частини – недоторкану і видаткову. Недоторканий капітал складав 10–20% від загальної суми всіх грошових надходжень. До видаткового капіталу належали всі інші гроші разом з відсотками від недоторканого капіталу. Всі зібрані суми мали зберігатися в державному банку. Використання коштів відбувалося тільки з дозволу загальних зборів і відповідно встановленого порядку, що закріплювався нормативно-правовими актами державного рівня [24, с. 7–8].

Управління справами товариства відбувалось через загальні збори та правління, яке обиралось загальними зборами в кількості від 6 до 12 осіб, терміном на три роки. З метою уникнення одночасної заміни всіх членів правління, щорічно відбувались вибори третьої частини їх. Члени правління обирали щорічно голову та його товаришів – скарбничого та секретаря. Легітимними вважались збори правління при наявності 2/3 членів. В обов'язки правління входив розподіл обов'язків між всіма членами, збільшення доходів товариства, завідування майном і всіма благодійними закладами, призначення та звільнення посадових осіб в товаристві, нагляд за виконанням обов'язків всіма членами, збір відомостей про осіб, що потребували допомоги, складання звітної документації і підтримка контактів з єпископом та міністром внутрішніх справ через губернатора [24, с. 9–15].

Розповсюдженням явищем також стали богадільні, що відкривались при церквах, монастирях, або приватними особами, які в тому числі отримували підтримку від римо-католицької церкви. У 1794 році в Луцьку шляхтянка Жозефіна Поляновська спочатку за рахунок власного капіталу відкрила інститут для піклування за хворими, жебраками та сиротами. В перші роки свого існування заклад утримувався за рахунок випадкових пожертв. Але згодом, заклад зажив собі слави, регулярно збільшувалась кількість підопічних і благодійники почали виділяти значно більші суми на утримання богадільні. В результаті, Поляновська придбала вічний фондуш, а загальна сума пожертв склала 13643 крб. 10 коп. сріблом. З відсотків від зазначеної суми, які склали 757 крб. 85 коп. сріблом вона утримувала заклад. Згодом, Поляновська купила та отримала у дар чотири дерев'яні будинки в Луцьку, ціною 4200 крб., а від луцького кафедрального римо-католицького духовенства, яке допомагало їй в усіх справах богадільні – кам'яний двоповерховий будинок, який мав залишитися за інститутом після отримання дозволу від імператора. З 1805 року в будинку ніколи не знаходилось менше 140 осіб. На момент смерті Поляновської у 1829 році в богадільні проживало 180 осіб [25, с. 467].

За її заповітом попечителем будинку мав стати римо-католицький митрополит Цецішовський. З метою виконання заповіту, Цецішовський викликав з Вільно чотирьох чорниць з ордену сестер милосердя для управління будинком. Також митрополит передав документи на розгляд світської влади з метою отримання дозволу на існування богадільні від імператора. Причиною була нерішучість окремих вірян робити постійні фондуші на утримання богадільні без відповідних дозвільних документів. Зокрема, остаточного рішення влади по питанню чекали графиня Платер, яка бажала перевести на рахунок інституту 15000 крб. і поміщик Буховецький з сумою 2250 крб. Дозвіл від влади на утримання богадільні намагалась отримати ще Поляновська, яка у 1826 році зверталась до імператриці Марії Федорівни з відповідним проханням. Але справа так і не була вирішена. У 1830 році митрополит Цецішовський звернувся до голови Духовних справ іноземних сповідань, той в свою чергу до комітету міністрів з проханням вирішити питання. 9 грудня 1830 року дозвіл на існування богадільні було отримано [25, с. 468].

Отже, богадільні та приюти діяли при багатьох католицьких храмах і монастирях. Наприклад, в Київській губернії, станом на 1835 рік зареєстровано 26 богаділень – 18 чоловічих і 8 жіночих. При цьому приходських церков налічувалось 49, монастирів – 2 [26, арк. 225].

Тобто, в кожній другій церкві можна було знайти притулок обездоле-ним. Також діяли шпиталі для хворих, поранених, калік [27, арк. 1–2]. Організацією роботи при богадільнях займалися члени католицьких братств. Навіть стрімке скорочення монастирів і церков на Правобе-режжі не змогло звести нанівець дану роботу. Станом на 1882 рік, згідно офіційних звітів, в Луцько-Житомирській єпархії продовжу-вали діяти братства: при Житомирському римо-католицькому кафе-дральному соборі та парафіяльній церкві – братство св. Трійці; при Дубенському костьолі – братство св. Розарії; при Берестецькому кост-ьолі – братство св. Трійці; при Кременецькому костьолі – братство св. Франциска; при Вишневецькому костьолі – св. Трійці; при Ост-розькому костьолі – братство св. Розарії; при Бердичевському костьолі – братство св. Розарії [28, арк. 13–17].

Не минула участь католицьких парафіяльних шкіл та монастирів на Правобережній Україні і частину благодійних організацій. Згідно до висновків МВС та римо-католицької духовної Колегії за 1836 рік, орден боніфратрів, в статуті якого зазначалось, що його основною місією є утримання богаділень та опіка хворих, проявив неблагодій-ність в даному питанні та безлад в організації і утримання закладів. Колегія поставила перед єпископами Луцької, Мінської та Віленської дієцезій, в яких знаходилося шість закладів цього ордену, вимогу – призначити благонадійного візитатора над цим орденом та надіслати точні відомості про всіх членів товариства. Згідно довідки, капітал монастиря боніфратрів у Луцьку становив 9 741 крб. 38 коп., щоріч-ний дохід складав 567 крб. 88 коп. Зазначені суми були більше ніж достатніми для утримання благодійного закладу. На момент ревізії в шпиталі монастиря перебувало 9 осіб. Однак, на підставі проведе-ного дослідження, міністр МВС запропонував через малочисельність ченців та їх неспроможність утримувати шпиталі, передати обителі з усіма закладами та фондушами у повне розпорядження місцевих Приказів громадського піклування [29, с. 134–135] на підставі висо-чайшого веління від 1830 року, згідно якого встановлювались прави-ла управління Віленськими благодійними закладами орденів боніф-ратрів, сестер милосердя, маріавіток [30, с. 159–161]. В результаті, згідно прийнятого 18 лютого 1836 року рішення, монастирі, в яких залишалось не менше двох ченців, мали звітувати перед Приказами про цілісність фондушів. Якщо чисельність ченців доходила до одно-го, монастир з усім майном передавався у власність місцевих Прика-зів [31, с. 137]. Введені перед тим обмеження щодо умов потрапляння до монастирів та необхідність отримання особливого дозволу МВС

кожному потенційному претенденту, певною мірою виступали гарантом неухильного зменшення ченців. Водночас, правила 1830 року для віленських благодійних закладів про передачу всіх закладів, що знаходились на утриманні католицьких орденів, Приказам громадського піклування, фактично розповсюджувались і на інші заклади Південно-Західної Русі.

В останні десятиліття XIX століття на Правобережній Україні почали поширюватися благодійні товариства, що відкривалися при римо-католицьких церквах. Тільки в Подільській губернії наприкінці XIX – початку XX століття діяло 46 благочинних римо-католицьких товариств. Проскурівське римо-католицьке благодійне товариство неодноразово організовувало милосердні акції – перераховувало гроші на утримання притулків. У Кам'янці діяло об'єднання «Праця», яке займалось працевлаштуванням не тільки католицького населення, а й представників інших конфесій. Члени товариства надавали грошову допомогу безробітним, а також організовували їдальні для бідних людей [7, с. 210].

В Південній та Східній Україні, в процесі розвитку римо-католицьких громад також активізувалась благодійна діяльність. Водночас, в даному русі спостерігалась певна відмінність – на означених територіях не було римо-католицьких монастирів, які на Правобережній Україні ставали центрами благодійності. Відсутність монастирів в регіоні пояснювалась заборонами. Згідно 6 ст. маніфесту від 22 липня 1763 року колоністам заборонялось будувати монастирі [32, с. 313–314]. «Правила про устрій поселенців-власників (колишніх колоністів)...» від 4 червня 1871 року в пункті 2 і 3 підтверджували цю норму [33, с. 813].

Не зважаючи на ці обмеження, добротність на Півдні і Сході розвивалась, але без підтримки з боку монастирів. Так, наприклад, у 1875 році при Одеській приходській церкві іменним указом дозволили відкрити дитячий сирітський притулок. Його розмістили в двоповерховому будинку, що знаходився на вулицях Поліцейській та Катерининській. На першому поверсі знаходилась чоловіча частина, в якій проживало 42 хлопчика та вихователь. На другому поверсі розмістили 30 дівчат і виховательку. Освіту діти отримували в приходському училищі. Частина будинку церква здавала в оренду під магазини та квартири. Кошти від оренди – в рік виходило біля 6875 крб. – священники витрачали на утримання притулку: закупівлю і приготування продуктів, одяг для дітей, учбову літературу, ремонт, заробітну плату персоналу. Завідував притулком жіночій опікунський

комітет під керівництвом настоятеля церкви. У 1878 році, також при костьолі, відкрито притулок для людей похилого віку. Фонд цього притулку складався з будинку, що знаходився в церковному дворі та капіталу у 10000 крб., який був заповіданий єпископом Липським і зберігався в квітках державної комісії. На відсотки – щорічно вони складали 600 крб. утримувалось 14 осіб – 11 жінок і 3 чоловіка. Згідно до уставу притулку він знаходився в безпосередньому управлінні настоятеля та контролювався головою поліції. В справах притулку приймав участь також жіночий опікунський комітет [34, арк. 2 об. – 3]. Подібні притулки працювали в Миколаєві, Херсоні, Катеринославі, Харкові та інших містах.

Чільне місце в справі благодійності та культурно-освітньої роботи займали місцеві курати, які часто виступали ініціаторами подібних рішень. Наприклад, при харківській римо-католицькій церкві благодійне товариство відкрили за ініціативою місцевого курата Кісаржевського [35]. В Миколаєві – за ініціативою курата Черняховича [36]. В Одесі благодійною справою займався Єпископ Вікентій Липський, який за життя опікувався місцевою парафіяльною школою, а після смерті, за його заповітом, на відкриття притулку для літніх людей передали місцевому товариству 10000 крб. [37]. Активну участь у справах благодійності приймав місцевий курат Рейхер і безліч інших священників.

Отже, благодійна діяльність римо-католицької церкви і громади у визначений період пройшли кілька етапів і мали свої особливості в окремих регіонах України. Відмінність в організації благодійності між римо-католицькими громадами Правобережної, Південної і Східної України полягала в наявності або відсутності монастирів. На території Волинської, Подільської, Київської губерній монастирі тривалий час, до моменту їх масової ліквідації в період реакції, були своєрідними осередками доброчинної діяльності. Для цього вони мали матеріальну базу і території. Що стосується східних і південних регіонів, в них, через відсутність католицьких монастирів, благодійна діяльність була дещо обмеженою. Громади місцевих католиків наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття в основному мали займатися будівництвом та облаштуванням храмів та плебаній. Тільки пізніше, в кінці XIX століття, коли громади зміцнилися, навколо римо-католицьких церков почали організовуватися доброчинні товариства, які піклувалися про мало захищені верстви населення.

Список використаних джерел:

1. Поліщук О.А. Структура Луцько-Житомирської римо-католицької дієцезії в кінці XVII – на початку XX ст. / О.А. Поліщук // *Наук. Вісн. Волинського держ. Ун-ту ім. Лесі Українки: іст. науки.* – 2001. – № 10. – С. 3–7.
2. Ленчик В. Українська Католицька церква в Росії до її ліквідації (1772–1839/75) // *Берестейська унія (1596–1996): Статті й матеріали.* – Львів, 1996.
3. Шостак І. В. Основні аспекти становлення адміністративно-територіального устрою РКЦ на українських землях у складі Російської імперії протягом кінця XVIII – початок XX ст. // *Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство».* – Острог, 2012. – Вип. 6. – С. 326–335.
4. Рубльов О. «Українці-католики»: феномен польсько-українського порубіжжя (XIX – XX ст.) // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць.* – Вип. 20 / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2011. – С. 77–95.
5. Ціборська-Римарович І.О. Бібліотека Луцького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та шляхи надходження до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник / Луцький державний історико-культурний заповідник «Старий Луцьк».* – Вип. 6. – Луцьк, 2010. – 146–156.; Ціборська-Римарович І. Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму: історія та сучасний стан фонду // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Історичні науки». – Вип. 13. – Остріг, 2009. – С. 378–392.; Ціборська-Римарович І. О. Бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму: історія, склад і зміст бібліотечного фонду // *Студії і матеріали з історії Волині 2009 / ред. випуску В. Собчук.* – Кременець : Кременецьк-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2009. – С. 104–115.
6. Земський Ю. Міфи та реальність щодо організуючої ролі римо-католицького духовенства Правобережної України в підготовці польського повстання 1863–1864 рр. // *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів.* – К., 2010. – № 21. – С.149–161.
7. Буравський О. Благодійницька та культурно-освітня діяльність римо-католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)/О. Буравський// *Українське релігієзнавство.* – 2009. – № 49. – С. 206–214.
8. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 20 (1775–1780). – 1034 с. – № 14392. – 07.11.1775. – С. 229–304.
9. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 24 (1796–1797). – 869 с. – № 18069. – 01.07.1797. – С. 664–665.
10. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 31 (1810–1811). – 944 с. – № 24307. – 25.07.1810. – С. 278–280.

11. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 31 (1810–1811). – 944 с. – № 24362. – 30.09.1810. – С. 366–367.

12. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 33 (1815–1816). – 1173 с. – № 26325. – 21.06.1816. – С. 909.

13. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 40 (1825). – 136 с. – № 27076а. – 04.10.1825. – С. 108–109.

14. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 2 (1827). – 1138 с. – № 1111. – 24.05.1827. – С. 453–454.

15. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1831. – Т. 5 (1830). – Ч. 1. – 824 с. – № 3570. – 29.03.1830. – С. 252–253.

16. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1852. – Т. 26 (1851). – Ч. 1. – 752 с. – № 25531. – 28.07.1851. – С. 644–645.

17. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1840. – Т. 14 (1839). – Ч. 1. – 1185 с. – № 12264. – 25.04.1839. – С. 376–381.

18. Сейко Н. А. Добросинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ / Н. А. Сейко. – Житомир : ЖДУ, 2006. – 318 с.

19. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1877. – Т. 50 (1875). – Ч. 2. – 513 с. – № 55403. – 22.12.1875. – С. 480–481.

20. СЗРИ. – В 5 кн. (16 т.) – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1912. – Т. 11 (1896). – Ч. 1. – 406 с. – Свод учреждений и уставов управления духовных дел иностранных исповеданий христианских и иноверных. – С. 2–24.

21. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 35 (1818). – 674 с. – № 27493. – 21.08.1818. – С. 528–529.

22. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 37 (1820–1821). – 983 с. – № 28621. – 05.05.1821. – С. 702–703.

23. Сейко Н. А. Добросинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ / Н. А. Сейко. – Житомир : ЖДУ, 2006. – 318 с.

24. Устав Киевского Римско-Католического Благотворительного Общества. – К. : Тип. Р. К. Лубковского, 1916. – 20 с.

25. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1831. – Т. 5 (1830). – Ч. 2. – 596 с. – № 4176. – 09.12.1830. – С. 466–468.
26. ЦДІАУК, ф. 442, оп. 1, спр. 1805, ч. 1. Статистическая ведомость о количестве Римско-Католических церквей в Киевской губернии за 1835 год, 270 арк.
27. РДІА, ф. 821, оп. 1, спр. 24. Дело по запросу Киевского губернатора о принадлежности капиталов упраздненных монастырей к вспомогательному капиталу духовенства (12–17.01.1844), 6 арк.
28. РДІА, ф. 822, оп. 11, спр. 549. Дело о доставлении сведений о братствах при Римско-Католических церквях (11.07.1865–25.08.1882), 121 арк.
29. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1837. – Т. 11 (1836). – Ч. 1. – 895 с. – № 8882. – 18.02.1836. – С. 134–137.
30. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1831. – Т. 5 (1830). – Ч. 1. – 824 с. – № 3487. – 13.02.1830. – С. 159–161.
31. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1837. – Т. 11 (1836). – Ч. 1. – 895 с. – № 8882. – 18.02.1836. – С. 134–137.
32. ПСЗРИ. Собр. 1-е: В 45 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 16 (1762–1764). – 1016 с. – № 11880. – 22.07.1763. – С. 313–316.
33. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб. : Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1874. – Т. 46 (1871). – Ч. 1. – 935 с. – № 49705. – 8/18.06.1871. – С. 813–819.
34. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 555. Отчеты церквей Одесского Деканата за 1881 год, 79 арк.
35. РДІА, ф. 826, оп. 1, спр. 2514. Рапорт курата Кисаржевского об учреждении благотворительного общества при Харьковской римско-католической церкви, с приложением устава общества (16.11.1882), 30 арк.
36. ДАСО, ф. 365, оп. 1, спр. 734. Рапорты священноцерковнослужителей о постройке церквей (20.09.1890 – 25.11.1897), 77 арк.
37. Доброер О. Религиозное служение польских священников в Южной Украине [Электронный ресурс] / О. Доброер. – Режим доступа: http://www.sham.com.ua/ru/read_zal_10.php